

Impivaara- lainen eloon- jäämistaistelu

Pauli Kettunen (2008): Globalisaatio ja kansallinen me. Kansallisen katseen historiallinen kritiikki. Vastapaino, Helsinki 2008, 275 s.

■ Pauli Kettunen nostaa esiin Susan Strangen uusinstitutionalisteihin ja ”komparativisteihin” kohdistaman kritiikin. Strange

suuntaa katseensa kapitalismin kansallisiin malleihin ja niiden vertailuun keskittyviin tutkijoihin ja kirjoittaa: ”Kun koko kaupunkia uhkaa tulva tai tulipalo, ei ole kovin paljon väliä sillä, ketkä talonmistajat ovat pitäneet kattonsa hyvässä kunnossa.” (s. 18). Kettusen globalisaatioteemaa käsittelevä kirja ilmestyi kesällä 2008. Finanssi-kriisi puhkesi täydellä voimallaan muutama kuukautta myöhemmin. Strangen ajatusten ajankohtaisuus ei ole ainakaan vähentynyt.

Arvostelun kohteeksi joutuneet uusinstitutionalistit ovat kuitenkin monenkirjavia joukkoa. Historiantutkijoille tutuin lienee vuonna 1993 taloustieteen Nobel-palkinnon saanut Douglass C. North, jonka ”history matters” -iskusana ilmestyi suomalaisenkin tutkimukseen reilu kymmenen vuotta sitten. Mikrotaloustieteeseen, yritystoimintaan ja transaktiokustannuksiin keskittynyt Oliver Williamson palkittiin myös vastikään Nobelilla. Palkinnon saajaksi sopisi myös Paul David, jonka polkuriippuvuutta koskevat analyysit ovat lyöneet läpi koko yhteiskuntatieteiden kentän.

Institutionalismi on saavuttanut vankan jalansijan myös poliittisen taloustieteen, sosiaalipoliittikan ja historiantutkijoiden keskuudessa. Useamman maan vertailun lisäksi voidaan tutkia yksityiskohtaisesti esimerkiksi ’Suomen mallia’ ja havaita, että yleisellä tasolla liikkuvat vertailut vähintäänkin yksinkertaistavat toteutunutta kehitystä. Taloushistoriallinen ’miksi toiset rikkastuvat ja toiset eivät’ -tutkimus löytää niin ikään selityk-

siä instituutioista, vaikka kasvututkimuksen avulla on myös mahdollista arvostella instituutioiden keskeistä merkitystä korostavia näkemyksiä. Nopeaa taloudellista kasvua on aikaansaatu mitä moninaisimmissa olosuhteissa.

Kettusen kirja sijoittuu tähän keskusteluun siten, että hän tutkii, millaisia yhteiskuntapolitiittisia tavoitteita ja tehtävänäsetteluja globaali talouskilpailu ja osin siitä ponnistava vertailu ovat synnyttäneet. Keskeinen kysymys on, millä ehdoin globalisaatiota on mahdollista käsitellä kansallisena haasteena. Kettunen ponnistaa kaukaa, kun käsittelyyn joutuvat niin Andreas Chydenius, J. V. Snellman kuin Yrjö Koskinen. Kaaresta tulee pitkä, ja analyysi uppoaa syvälle yhteiskunnan perusteisiin.

Kirjaa lukiessani ajauduin toistuvasti nykypäivää koskeviin pohdintoihin. Ajankohtainen on esimerkiksi kohta, jossa Chydenius ruotii vuonna 1765 sitä, miten voitaisiin torjua maastamuuttoa. Muutamaa vuosikymmentä myöhemmin kävi kuitenkin ilmi, että tiedot maastamuuttajien määristä olivat täysin ylimitoitettuja. Kettunen summaa: ”Harhaisen tiedon varassa on muulloinkin tehty merkittäviä oivalluksia” (s. 13). Hangilla hiihdellessä lainaus palautui mieleeni, ja ajatukset harhautuivat tämän päivän väestötilastoihin ja ennustuksiin alamäen takana odottavasta työvoimapolusta.

Kirja on koostettu aikaisemmin artikkeleina julkaistuista teksteistä. Johdannon jälkeen seuraavien kahdeksan luvun otsikot kuvaavat hyvin sisältöä: Historian poliittisuus ja

kansallinen katse, Snellman ja nationalismi, Punaisesta julistuksesta kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelmaan, Suunnitelmaloudesta kansalliseen innovaatiojärjestelmään, Pohjoismainen hyvinvointivaltio yhteiskunnan käsittämisen historiana, Tuntematon sotilas ja kansallinen suorituskyky, Yrityskansalaisuus ja sosiaalinen kumppanuus, Globaalin talouskilpailun nationalismi.

Tarkastelu etenee siten väljästi 1800-luvulta kohti nykypäivää. Jokainen luku ankkuroituu viime aikojen keskusteluun, ja niissä liikutaan ajallisesti laajalla säteellä. Alaotsikon lupaama kansallisen katseen historiallinen kritiikki säilyy kohdistuneena kirjan alusta loppuun. Artikkelimaisuuden kääntöpuoli – ajoittaisen toiston lisäksi – on se, että kirjassa on ehkä liikaa 'suuria' ajatuksia. Perinteisemmässä monografiassa lukija voi välillä levähtää empiriassa kadottamatta kuitenkaan selityksen punaista lankaa.

Kirjan ydintä ovat pohdinnat hyvinvointivaltiosta ja nationalismista. Pohjoismaisen hyvinvointivaltion tukevia rakenteita ovat olleet työmarkkinaosapuolten yhteistyöstä syntyvät ja talouskasvua ylläpitävät hyvät kehät. Palkkatyötä on säädely ja sosiaaliturvaa rakennettu järjestäytyneiden osapuolten tekemillä sopimuksilla. Samalla kun työntekijät ovat saaneet lisää vaikutusvaltaa ja turvaa, he ovat hyväksyneet tuotannon tehostamisen ja rationalisoinnin. Tällaista menettelyä on voitu puolustaa ja luottamusta parantaa niin kauan kun talouskasvun hedelmiä on ollut jaossa, niitä on

riittänyt kaikille ja kun järjestöt ovat neuvotteluissa kyenneet uudistamaan järjestelmiä uusia olosuhteita silmällä pitäen.

Hyvinvointivaltion rakentamisen projektista on Kettusen mukaan siirrytty sujuvasti kilpailuvaltio-projektiin, jossa yhtenä tärkeänä osasena säily huippuunsa trimmattu hyvinvointivaltio. Kilpailuvaltiota koskevaa konsensusta tavoiteltaessa kuitenkin helposti unohtuu, että hyvinvointivaltion rakentaminen ei ole ollut ristiriidatonta. Siihen sisältyi erilaisten intressien ja ristiriitojen tunnistaminen ja tunnustaminen. Kuviteltu tai todellinen kokonaisuuden etu muotoutui lähestulkoon jatkuvan riitelyn tuloksena, ”erityisetujen kompromisseista”.

Kirja antaa runsaasti aineksia pohdintoihin, jotka koskevat hyvinvointivaltion tulevaisuutta. Vientiteollisuudesta riippuvaisen pienen tai miksei suuremman maan yhteiskuntamallin uhka syntyy siitä, että työmarkkinaosapuolten erityiseduista tulee täysin erimittaisia. Kompromissit eivät enää hyödytä toista osapuolta, yrityksiä. Globaalissa maailmassa teollisuuden suurten yritysten on aikaisempaa helpompaa toteuttaa exit-optiotaan, poistumista epäedulliseksi arvioidusta ympäristöstä ja siirtymistä paremmalta näyttävään. Tälle Kettusen esiin nostamalle Albert O. Hirschmanin jaottelulle yritysten exit-voice-loyalty -toimintatavoista löytää helposti kosketuskohtia tämän päivän Euroopasta.

Kilpailuvaltio on tuonut mukanaan myös erilaisia kylkiäisiä. Osapuulleen kaikki työelämän kysymykset kiteytetään

nykyisin johtajuuteen tai sen puutteeseen, ja johtajuuden mallit saavat monenlaisia tulkintoja. Väinö Linnan Tuntematon sotilas ei enää edusta ristiriitojen tunnustamisen tärkeyttä ja niiden hyödyllisyyttä kansalliselle toimintakyvyllä vaan:

”Pikemminkin siitä haetaan johtajuutta, joka vapauttaisi meidät sekä 'gallup-demokratiasta' että 'muutosvastarinnasta', kuten turmiollisia toimintatapoja mielellään kuvataan. Tällaista Linnan tekstin lukutapa voitaisiin luonnehtia – stalinistista oppisanastoa luovasti soveltaen – dialektiseksi nationalismiksi. Yhdellä tahdolla varustetun kansan kieltäjä kääntyy kilpailukyky-yhteisön kiinteyttäjäksi, ja sopeuttamisen kriitikosta tulee muutokseen mukauttaja.” (s. 182)

Tähän voisi lisätä, että kun työelämän kysymyksiä tarkastellaan entistä enemmän johtajuuden näkökulmasta, päädytään vaivatta tilanteeseen, jossa johtajien palkkaus ja muut edut eivät ole enää missään kohtuullisessa suhteessa työntekijöiden saamiin palkintoihin. Väitetään, ettei globaalissa talouskilpailussa pärjääminen jätä tilaa muunlaiselle toiminnalle. Oli asia miten hyvänsä, uusjako eliittiin ja rahvaaseen näyttää ilmeiseltä. Hyviltä kehiltä ja 'me-hengeltä' murenee pohja, kun kyse ei ole enää pelkästään siitä, että toisia koskevat eri säännöt vaan siitä, että toiset pelaavat eri peliä. Olisinkin odottanut enemmän pohdintaa siitä, keiden konsensuksesta kilpailuvaltiossa on oikeastaan kyse.

Kirja miellyttää niitä, joita ärsyttävät yksinkertaiset en-

nen–nyt -vertailut. Menneisyys nähdään niissä usein nykyhetkeen johtavana yhdensuuntaisena jatkumona, joka sulkee pois vaihtoehtoiset kehityskulut. Historiasta voidaan löytää samankaltaisuuksia nykypäivään tai vaihtoehtoisesti korostaa, että uudessa maailmassa vanhat ratkaisut eivät riitä mihinkään. Yhteistä näille näkemyksille on se, että historiallisesta tarkastelusta huolimatta tulkinta nykyisyydestä säilyy ennallaan. Historiantutkijat vastaavat tähän haasteeseen – ainakin rahoitushakemuksissaan – korostamalla oikean historiallisen tiedon tärkeyttä nykypäivän ilmiöiden ymmärtämisessä. Samalla he ilmoittautuvat uuden uljaaman kilpailuvaltion rakentajien joukkoon.

Kettunen on tavoittanut suomalaisen eliitin ajattelun pitkän linjan. Kuvatessaan 1800-luvun lopun suomalaisen sivistyneistön kiinnostusta vertailuun hän käytti jo Suojelu, suoritus, subjekti -kirjassa (1994) ilmausta ”perifeerisen maan oppineen eliitin avantgardismi”. Se on osuva nimitys sille, miten suomalainen sivistyneistö sai 1800-luvun jälkipuolella herätteitä siitä, mitä tapahtui muissa maissa.

Valveutuneimman väen mielestä oli syytä varautua tulevaan. Tänne voitiin omaksua muualla hyväksi havaittuja käytäntöjä ja välttää tehtyjä virheitä. Ulkomaiset kokemukset saattoivat myös toimia varoittavina esimerkkinä siitä, mitä voi olla edessä, jos ei ryhtyisi mihinkään toimenpiteisiin. Yhtä lailla ulkomaisten esimerkkien avulla voitiin osoittaa suomalaisen yhteis-

kunnan erityislaatuisuutta ja käytäntöjen soveltumattomuutta täkäläisiin olosuhteisiin. Tällainen ”ennakoiva katse” on vähitellen ulottunut yhä useammalle elämän alueelle eläkepolitiikasta henkilökohtaisen portfolion rakentamiseen.

Televisiota katsellessa Kettusen viiltävästi analysoima ”kansallinen me” -projekti työntyy tajuntaan. Kun ministeri kertoo finanssikriisin alkumetreillä, että kyllä me tästäkin kriisistä selviydymme, katseija herkistyy miettiessään pohjan perukoilla eläen kansan kohtaloita. Kun hyvinvointivaltio viimein tuottaa tuloista eli pitää ihmiset pitempään hengissä, taloustoimittaja manaa vuosikymmeniä kestävää korpivaellusta ikääntyvän väestön parissa. Impivaaralainen mentaliteetti valtaa mielen. Voi meitä poloisia.

Matti Hannikainen